
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XVI (2019), №2
s. 9-27
doi: 10.36121/pjusiak.16.2019.2.009

Paweł Jusiak
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
ORCID 0000-0001-6933-1869

Kariery urzędnicze i parlamentarne Żółkiewskich herbu Lubicz w XVI–XVII wieku

Streszczenie: Ważnym czynnikiem ukazującym znaczenie rodziny w społeczeństwie szlacheckim była służba publiczna, czyli pełnienie urzędów i sprawowanie funkcji parlamentarnych. Należy bowiem pamiętać, że piastowanie urzędów, nawet tych najniższych, dawało szlachcicowi powagę i splendor. Żółkiewscy wywodzący się z Żółkwi koło Krasnegostawu w ziemi chełmskiej w XV i XVI wieku zabiegali i sięgali po urzędy na które miała wpływ szlachta mieszkająca w najbliższym sąsiedztwie ich siedzib. Cieszyli się wśród nich prestiżem i uznaniem. Pozwala to zaliczyć rodzinę Żółkiewskich do elity urzędniczej o znaczeniu regionalnym, związanej z konkretną ziemią w tym przypadku głównie chełmską oraz bełską. Tylko trzem reprezentantom Żółkiewskich udało się sięgnąć po urzędy w innych częściach Rusi Czerwonej a jedynie dwóch zdołało objąć urzędy senatorskie. Największą karierę zrobił Stanisław Żółkiewski, kanclerz i hetman wielki koronny, zarazem najbardziej znanym reprezentantem rodu.

Słowa kluczowe: Żółkiewscy, urzędnik, kariera, ziemia chełmska, poseł, żołnierz

The clerical and parliamentary careers of the Żółkiewski family of the Lubicz coat of arms in the 16th–17th centuries

Annotation: Public service, i.e. holding office and exercising parliamentary functions, was an important factor in showing the importance of the family in nobility society. It should be remembered that holding offices, even the lowest ones, gave the nobleman seriousness and splendour. In the 15th and 16th centuries, the Żółkiewski family, coming from Żółkiew near Krasnystaw in the Chełm land, tried and occupied offices which were influenced by nobility living in the immediate vicinity of their seats. They enjoyed prestige and recognition among them. This allows to include this family among the official elite of regional significance, associated with a particular territory, in this case mainly Chełm and Belsk lands. Only three representatives of the Żółkiewski family reached for offices in other parts of the Red Ruthenia and only two managed to take up senatorial positions. Stanisław Żółkiewski, the Chancellor and the Grand Crown Hetman, the best known representative of the family,

made the greatest career.

Keywords: Żółkiewski family, official, career, Chełm land, deputy, soldier

Сановные и парламентские карьеры Жолкевских герба Любич в XVI-XVII веках

Аннотация: Важным фактором, демонстрирующим значимость семьи в шляхетском обществе, была публичная служба, т.е. исполнение должностей по выборам и выполнение парламентских функций. Следует помнить, что получение даже самых низких должностей в земской иерархии придавало дворянству уважения и великолетия. Жолкевские, происходящие из местности Жолкев близ Красныстава расположенного в Хелмской земле, в 15-м и 16-м веках искали и добивались до титулов по выборам шляхты, живущей в непосредственной близости от их усадеб. Они пользовались уважением и признанием среди них. Это позволяет считать эту семью за часть элиты регионального значения, связанной с определенной землей, в данном случае в основном Хелмской и Белзкой. Только трем представителям семьи Жолкевских удалось добраться до постов в других частях т.н. Красной Руси, и только двум удалось получить сенаторские должности. Станислав Жолкевский, канцлер и великий коронный гетман, самый известный представитель этой семьи, сделал самую большую карьеру.

Ключевые слова: Жолкевские, сановник, карьера, хелмская земля, посол, гетман, Станислав Жолкевский

Ważnym czynnikiem ukazującym znaczenie rodziny w społeczeństwie szlacheckim była służba publiczna, czyli pełnienie urzędów i sprawowanie funkcji parlamentarnych. Należy bowiem pamiętać, że piastowanie urzędów, nawet tych najniższych, dawało szlachcicowi powagę i splendor. Jak pisał Wacław Potocki: „piękna rzecz szlachcicowi urząd”¹.

Od lat toczy się wśród historyków dyskusja o wydzielenie z ogółu szlachty grupy najbardziej znaczącej, która nazywana jest elitą. Obok majątku i łaski królewskiej, wszyscy zgadzają się, że ważnym elementem prestiżu było sprawowanie funkcji politycznych². Należy bowiem pamiętać, że nominacja na urząd ziemski była dobitnym dowodem zwiększenia pozycji szlachcica w lokalnej społeczności z racji udziału w sprawowaniu władzy, wymiaru sprawiedliwości a także, nawet ograniczonego wprawdzie, dostępu do osoby monarchy i jego najbliższego otoczenia. Jak wiemy w epoce przedrozbiorowej wszystkich urzędników ziemskich powoływał król. O urzędy trwała więc nieustająca rywalizacja wśród szlachetnie urodzonych i każdy chciał należeć do grupy

¹ W. Potocki, *Ogród fraszek*, t. 2, wyd. A. Brückner, Lwów 1907, s. 201.

² A. Kersten, *Warstwa magnacka – kryterium przynależności*, [w:] *Magnateria polska jako warstwa społeczna*, Toruń 1974, s. 8–12; A. Gąsiorowski, *Rotacje elity władzy w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Spółczeństwo Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981, s. 266–272; H. Litwin, *Magnateria polska 1454–1648. Kształtowanie się stanu*, „Przegląd Historyczny” (dalej: PH), 1983, t. 74, s. 452; W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1985, s. 5; J. Kurtyka, *Posiadłość, dziedziczność i prestiż. Badania nad późnośredniowieczną i wczesnonowożytną wielką własnością możnowładczą w Polsce XIV–XVII wieku*, „Roczniki Historyczne” (dalej: RH), 1999, t. 65, s. 161 i passim; A. Wyczański, *Polska w Europie XVI stulecia*, Poznań 1999, s. 90–92; tenże, *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa 2001, s. 11–18. Tamże dalsza literatura.

określanej niekiedy szlachtą urzędniczą. Powszechnie w społeczeństwie szlacheckim panowało bowiem przekonanie o równości wszystkich jego członków. Posiadanie urzędu było więc legalnym wyróżnieniem³.

Nie bez znaczenia były też płynące z uposażeń urzędniczych korzyści majątkowe, przeznaczane na dowolne wydatki. Niejedna rodzina wzbogaciła się i weszła do elity społecznej dzięki łasce królewskiej i nominacjom urzędniczym oraz królewskoczynom przekazywanym jej członkom w czasowe użytkowanie⁴.

Urzędy ziemskie w ziemi chełmskiej zaczęły pojawiać się stopniowo, jako efekt przenikania na te tereny prawa polskiego, wprowadzonego tamże, jak się przyjmuje, przed wrześniem 1425 r.⁵ Proces ten umocnił się jeszcze po objęciu prawem pozostałych ziem Rusi Czerwonej przynależnych do Korony Polskiej, co nastąpiło w 1434 r. Swoistym zakończeniem procesu recepcji prawa polskiego oraz terytorialno-administracyjnych podziałów ziem dawnego księstwa halicko-wołyńskiego, było inkorporowanie do Korony w 1462 r. księstwa bełskiego, po wymarcu panujących w nim książąt mazowieckich⁶.

Na terenie ziemi chełmskiej szlachta była zróżnicowana etnicznie. Począwszy od późnego średniowiecza oraz czasów wczesnonowożytnych coraz większą rolę odgrywali w niej przybysze z innych ziem Królestwa Polskiego, mniejszą feudalowie pochodzenia

³ J. Bieniak, *Urząd jak droga awansu w średniowiecznej Polsce. Tezy*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 2, Katowice 1979, s. 56–60; J. Matuszewski, *Tytułomania szlachecka w świetle patronimików odurzędniczych*, cz. 2, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, 1970, t. 16, s. 162–176.

⁴ W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Wrocław 1961; K. Buczek, *Uposażenie urzędników w Polsce wczesnofeudalnej*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 1962, t. 5, s. 55–87; H. Samsonowicz, *Droga awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu...*, s. 61–73.

⁵ Poprzednio w literaturze przyjmowano, że ziemia chełmska prawo polskie otrzymała wraz z innymi ziemiami ruskimi w 1434 r. W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 29; *Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy.*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. H. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 9. Jednak Ryszard Szczygieł analizując lokację miasta Chełma zwrócił uwagę, że wydanie drugiego dokumentu lokacyjnego dla tegoż miasta mogło być podyktowane dostosowaniem sytuacji prawnej funkcjonującej już gminy miejskiej do nowej rzeczywistości prawno-ustrojowej, jak zaistniała po nadaniu ziemi chełmskiej prawa polskiego. R. Szczygieł, *Etapy lokacji miast nadbużańskich w XVI–XV wieku. Jedna czy dwie lokacje Chełma na prawie niemieckim?*, [w:] *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. J. Chrobaczyńskiego, A. Jureczki i M. Śliwy, Kraków 1993, s. 129–130. Wątpliwości wobec tej hipotezy zgłosił J. Kurtyka, *Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439*, RH, 2000, t. 66, s. 84, przyp. 6. Kolejne argumenty za wcześniejszym jednak objęciem ziemi chełmskiej prawem polskim, niż pozostałe ziemie ruskie przytacza A. Sochacka, *Powiązania lubelskiej i chełmskiej hierarchii urzędniczej w XV wieku*, [w:] *Urzędy państwowe, organy samorządowe oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku*, red. H. Gmiterek, J. Łosowski, Kraków 2010, s. 20–22 i passim.

⁶ O. Halecki, *Geografia polityczna ziem ruskich Polski i Litwy 1340–1569*, „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Wydział 1–2”, 1910, R. 10, z. 2, s. 5–24; A. Swieżawski, *Wcielenie ziemi rawskiej, gostyńskiej i bełskiej do Korony 1462*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, 1962, z. 27, s. 35–45; Tenże, *Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1990, s. 207 i n.; A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo bełskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*, Wrocław 1991, s. 22 i n. R. Szczygieł, *Etapy lokacji miast nadbużańskich...*, s. 125; W. Czarnecki, *Kształtowanie podstaw terytorialnych ziemi chełmskiej w średniowieczu i jej obraz naturalny*, „Rocznik Chełmski” (dalej: RCh), 2007, t. 11, s. 11 i passim.

russkiego⁷. Co warto podkreślić, w ziemi chełmskiej, do której przynależała wieś Żółkiew, nie występowała wielka własność ziemska. Dominowała zaś własność drobnej, średniej i co najwyżej bogatej szlachty⁸. Ponadto poza urzędem kasztelana chełmskiego nie było wyższych godności ziemskich. Stąd duża rola w niej innych urzędników, na czele ze starostami chełmskim i krasnostawskim. Warto przypomnieć, że z inicjatywy tamtejszego kasztelana, Wańki Kierdejowicza z Kwasiłowa, w połowie XV stulecia dokonano przekładu polskich statutów ziemskich na język ruski „dla miłych panów sędziów i podsędków”⁹.

Ta specyficzna sytuacja wiązała się z wytworzeniem w ziemi chełmskiej swoistej odrębności oraz z dużym stopniem autonomii samorządowej od innych ziem województwa ruskiego¹⁰. W XV wieku najprawdopodobniej była to samodzielna jednostka administracyjna, która pod koniec tegoż stulecia lub na początku następnego została formalnie włączona do województwa ruskiego. Nadal jednak zdołała utrzymać niezależność posiadając pewne związki z województwem bełskim, przejawiające się chociażby w powoływaniu wspólnego poborcy podatków, czy też częstymi awansami urzędniczymi z jednej jednostki administracyjnej do drugiej¹¹.

Charakterystykę problemów awansów urzędniczych na Rusi Czerwonej postanowiłem przedstawić na przykładzie rodziny Żółkiewskich. Należy przy tym zwrócić uwagę, że na tym terenie działali Żółkiewscy używający dwóch herbów: Lubicz i Bończa¹².

⁷ W. Tomkiewicz, *Zasięg kolonizacji polskiej na ziemiach ruskich*, „Przegląd Powszechny”, 1933, t. 197, nr 589, s. 32–57; A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza...*, s. 120 i passim; tenże, *Między sobą. Polacy i Rusi na wspólnym pograniczu w XIV–XV w.*, [w:] *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, red. T. Chynczewska-Hennel, N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 45 i passim; tenże, *Udział szlachty w kolonizacji Rusi Koronnej: migracje rodów i ich nowa własność (XIV–XV w.)*. Próba ujęcia syntetycznego, [w:] *Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytności*, red. W. Zawitkowska, A. Pobóg-Lenartowicz, Rzeszów 2010, 59–91. A. Sochacka, *Powiązania lubelskiej i chełmskiej...*, s. 17–35; też, *Związki rodzinne szlachty lubelskiej ze szlachtą ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2013, t. 1, s. 497–518; też, *Ziemia lubelska pomostem w migracji szlachty polskiej na Ruś w późnym średniowieczu*, [w:] *Regimen. Dominium. Societas Nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 247–259. Tam dalsza szczegółowa literatura.

⁸ A. Jabłonowski, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 7, cz. 2: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, Warszawa 1903, s. 284. Zagadnieniami struktury własności ziemskiej w ziemi chełmskiej zajmuje się Włodzimierz Czarnecki, który co jakiś czas publikuje kolejne publikacje z tego zakresu: W. Czarnecki, *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, RCh, 1997, t. 3, s. 9–63; tenże, *Rozwój sieci osadniczej ziemi chełmskiej w latach 1451–1510*, tamże, 1999, t. 5, s. 9–59; tenże, *Przemiany sieci osadniczej w ziemi chełmskiej od 1511 do końca XVI wieku*, tamże, 2000, t. 6, s. 7–54, tenże, *Dynamika procesów osadniczych w ziemi chełmskiej do końca XVI wieku*, tamże, 2001, t. 7, s. 47–93; tenże, *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012; tenże, *Nobiles chelmenses: wybrane rodziny w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności: studia osadniczo-genealogiczne*, Stary Toruń 2016.

⁹ J. Bardach, *O przekładach ruskich polskich statutów ziemskich XIV i początku XV w.*, „Studia Źródłoznawcze”, 1962, t. 7, s. 94–95.

¹⁰ A. Prochaska, *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, PH, 1908, t. 6, s. 33–49, 153–172, 306–321; A. Czarnecki, *Kształtowanie podstaw terytorialnych...*, s. 11.

¹¹ *Urzednicy województwa bełskiego...*, s. 7.

¹² Już Kasper Niesiecki w swym herbarzu zwrócił uwagę na różne herby Żółkiewskich z Żółkwi: Lubicz i Bończa. Jego zdaniem herbem Bończa posługiwali się potomkowie pierwotnych właścicieli wywodzących się z bojarów ruskich, natomiast herbem Lubicz późniejsi przybysze z Mazowsza. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 9, Lipsk 1845, s. 183. Z takim tłumaczeniem przyczyn występowania różnych herbów wśród właścicieli interesującej nas osady nie zgodził się W. Czarnecki. Jego zdaniem herbem Lubicz pieczętowali się potomkowie Jakuba z Żółkwi a herbem Bończa

Jednakże ci drudzy na urzędach notowani byli dopiero w XVIII w.¹³ Dlatego też w tym artykule zajmę się jedynie rodziną pieczętującą się herbem Lubicz.

Pierwsza wzmianka o Żółkwi pochodzi z 1359 r. nie posiadamy jednak żadnych informacji o jej ówczesnych właścicielach¹⁴. Źródła wspominają dopiero o Jakubie z Żółkwi, odnotowanym w 1417 r.¹⁵ Nie ma informacji potwierdzających, aby pełnił on jakiegokolwiek urząd ziemski. Pierwszym reprezentantem rodziny, który zdołał sięgnąć po takowy był Stanisław z Żółkwi, który w latach 1451–1469 wymieniany był w źródłach jako pisarz ziemski chełmski¹⁶. Zdaniem Włodzimierza Czarneckiego należałoby rozszerzyć okres sprawowania tegoż urzędu przez Stanisława, gdyż odnalazł on w chełmskich księgach sądowych zapiskę z 1443 r. odnotowującą Stanisława już piastującego tę funkcję¹⁷. Jego zdaniem sprawował ją „praktycznie do końca życia, zmarł przed 1490 r.”¹⁸. Jego brat Piotr był zaś notowany w 1462 r. i 1469 r.¹⁹ jako komornik, zaś w 1473 r. jako sędzia grodzki²⁰. Stanisław najpewniej nie zdołał awansować, gdyż zmarł w 1473 r. lub 1474 r.²¹ Kolejnym Żółkiewskim herbu Lubicz był Stanisław z Żółkwi, wnuk Jakuba. Był on w latach 1491–1500 notowany jako chorąży chełmski²². Następnie w 1501 r. postąpił na urząd chorążego

---

potomkowie jego siostry Anny, która wyszła za Jana Łubka, wójta Wysokiego. (Autor kilkakrotnie publikował swoje ustalenia względem Żółkiewskich: W. Czarnecki, *Żółkiewscy herbu Lubicz w ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, „Rocznik Lubelski”, 2010 t. 36, s. 9; także [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej*, Żółkiewka 2011, s. 27–28; także, [w:] *Historia Żółkwi współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, red. B. Kielbasa, Żółkiewka 2013, s. 34 oraz w nieco zmodyfikowanej wersji: tenże, *Żółkiewscy herbu Lubicz*, [w:] *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012, s. 330). Ustalenia te w większości przyjął J. Ternes opracowując genealogię tej rodziny, ale zwrócił również uwagę, że potomkowie wspomnianej Anny zaczęli używać nazwiska Wierzbicy a nie Żółkiewscy. Jego zdaniem Żółkiewscy herbu Bończa to potomkowie Radwanów, o których pisze W. Czarnecki, którzy na przełomie XV i XVI w. weszli w posiadanie pewnych części w Żółkwi. Używali oni nazwiska Radwan Żółkiewscy, Żółkiewscy Radwani, czy wręcz nie tylko Żółkiewscy. Tenże, *Żółkiewscy z ziemi chełmskiej w drugiej połowie XVI wieku*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej...*, s. 61–62; tenże, *Przyczynki do genealogii Żółkiewskich w XVI w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2012, t. 4, s. 91. Podobnie: W. Bondyra, *Ostatni przedstawiciele rodu Żółkiewskich w Żółkiewce w XVII i I połowie XVIII w.*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej...*, s. 69–87.

¹³ Wymieniany w spisach urzędników województwa bełskiego Aleksander Żółkiewski, podczaszy halicki w latach 1713–1720 a następnie podsędek chełmski (1720–1724) i chorąży chełmski (1724–1732), nie należał do Żółkiewskich herbu Lubicz, ale Żółkiewskich Radwanów herbu Bończa – W. Bondyra, *Ostatni przedstawiciele...*, s. 83. Podobnie wątpliwa jest przynależność Mikołaja Sokoła Żółkiewskiego, wojskiego buskiego z 1764 r., gdyż w XVIII w. na wspomnianym wyżej Aleksandrze wymarli ostatni Żółkiewscy w ziemi chełmskiej. Tamże, s. 86–87.

¹⁴ Jest to dokument rozgraniczenia ziemi chełmskiej od lubelskiej, *Zbiór dokumentów małopolskich*, (dalej: ZDM), wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, cz. 4, Wrocław 1969, nr 961.

¹⁵ Tamże, cz. 5, nr 1288.

¹⁶ *Urzednicy województwa bełskiego...*, nr 1196.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Księgi ziemskie chełmskie, Zapisy (dalej: Kzch), ks. 2, k. 43.

¹⁸ W. Czarnecki, *Żółkiewscy herbu Lubicz...*, s. 336.

¹⁹ APL, Kzch, ks. 2, k. 384; W. Czarnecki, *Żółkiewscy herbu Lubicz...*, s. 338.

²⁰ APL, Księgi ziemskie krasnostawskie, Zapisy, (dalej: Kzk), ks. 2, k. 26, 8, 41v–42; W. Czarnecki, *Żółkiewscy herbu Lubicz...*, s. 338.

²¹ W 1474 r. przed sądem ziemskim odnotowano Elżbietę wdowę po Piotrze Żółkiewskim – APL, Kzk, ks. 2, k. 59–59v; W. Czarnecki, *Żółkiewscy herbu Lubicz...*, s. 338.

²² *Urzednicy województwa bełskiego...*, nr 1037.

bełskiego²³, by jeszcze w tym samym roku 23 grudnia objąć podkomorstwo bełskie, które sprawował aż do swej śmierci przed 22 kwietnia 1525 r.²⁴. Dodatkowo od 1508 r. łączył ten urząd z godnością sędziego ziemskiego chełmskiego²⁵ oraz pełnił co najmniej w latach 1502–1506 odpowiedzialną funkcję poborcy podatkowego w ziemi chełmskiej, bełskiej i lwowskiej²⁶. Co ciekawe na urzędzie chorążego bełskiego zastąpił go inny Żółkiewski – Mikołaj, jego rodzony brat, mianowany na ten urząd 23 grudnia 1501 r.²⁷ Następnie, znowu po wspomnianym bracie, przeszedł przed 12 maja 1503 r. na chorągwo chełmskie, które sprawował do śmierci przed 25 października 1509 r.²⁸

Urząd chorążego chełmskiego wkrótce ponownie został objęty przez kolejnego przedstawiciela rodziny Żółkiewskich, Jana, najstarszego syna omawianego wyżej Stanisława, podkomorzego bełskiego, który otrzymał nominację 13 marca 1525 r.²⁹ Po jego śmierci urząd został w rodzinie, ponieważ objął go 17 marca 1558 r., Tomasz, młodszy brat poprzednika³⁰. Sprawował go przynajmniej do roku 1566, gdy po raz ostatni został odnotowany w źródłach. Jednak jego następcą na tymże urzędzie pojawia się dopiero 17 stycznia 1570 r., więc trudno jednoznacznie ustalić kiedy dokładnie zmarł Tomasz Żółkiewski³¹.

Kolejnym z omawianej rodziny, który sięgnął po urząd ziemski był Stanisław, syn Stanisława, podkomorzego bełskiego, ojciec przyszłego hetmana³². O ile przedstawiciele poprzednich pokoleń Żółkiewskich pełnili godności o znaczeniu lokalnym, to interesujący nas Stanisław objął od razu urząd senatorski. Został bowiem mianowany 17 listopada 1580 r. kasztelanem halickim³³, ale sprawował go krótko, gdyż już 29 października 1581 r. został mianowany wojewodą bełskim³⁴. Kasztelan halicki nie zajmował wysokiego miejsca w senacie, gdyż wymieniany był na 94 miejscu wśród senatorów w ich spisie z 1569 r. i był

²³ Tamże, nr 4.

²⁴ Tamże, nr 178; *Matricularum Regni Poloniae summaria* (dalej: MRPS), p. IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1: *Acta cancellarium 1507–1548*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1910, nr 4735.

²⁵ *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 1355.

²⁶ Teki A. Pawińskiego, t. 1: *Liber Quitantiarum Alexandri Regis ab a. 1502 ad 1506*. (Księga skarbową króla Aleksandra Jag.), Warszawa 1897., s. 14, 19, 50–51, 78, 89–90 i passim. Zob. A. Nalewajek, *Żółkiewscy w służbie królewskiej na przełomie XV i XVI w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2013 (2014), t. 5, s. 99–107.

²⁷ MRPS, p. III: *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1908, nr 795; *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 5.

²⁸ Tamże, nr 1038.

²⁹ MRPS, p. IV, vol. 2: *Acta vicecancellarium 1507–1535*, ed. T. Wierzbowski. Varsoviae 1912, nr 14190; *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 1040.

³⁰ MRPS, p. V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellarium 1548–1572*, Varsoviae 1919, nr 8254; *Urzędnicy woj. bełskiego*, nr 1041.

³¹ Zob. *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 1041–1042.

³² J. Bartoszewicz, *Żółkiewski*, [w:] *Encyklopedia powszechna (Orgelbranda)*, t. 28, Warszawa 1868, s. 1030 i passim; A. Kamiński, *Żółkiewski Stanisław*, [w:] *Britannica. Edycja polska*, t. 48, Poznań 2005, s. 364 i passim; J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony potocznej do kasztelana halickiego. Pierwszy etap kariery Stanisława Żółkiewskiego (1520–1580)*, [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Kozerska, M. Maciejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 183–198.

³³ *Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Przyboś, Wrocław 1987, nr 85.

³⁴ *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 381.

zaliczany do tzw. kasztelanów mniejszych³⁵. Jednak dla rodziny Żółkiewskich datę tę można uznać za przełomową. Weszli oni do jeszcze węższego kręgu rodów elity szlacheckiej, mogącego poszczycić się zasiadaniem w izbie wyższej polsko-litewskiego parlamentu. Co ciekawe nic nie wiemy o pełnionych wcześniej przez niego urządach. Jego nominacja na urząd senatorski była poprzedzona jedynie służbą wojskową, w której się wyróżnił. Wydaje się, że powinna ona być rozpatrywana jako forma nagrody za zasługi wojenne. Można ją uznać za swoiste potwierdzenie znaczenia i szacunku jakim omawiany Żółkiewski cieszył wśród szlachty Rusi Czerwonej. Nie bez znaczenia była też bliska znajomość i współpraca z zyskującym coraz większą pozycję w państwie Janem Zamoyskim, od 1572 r. starostą bełskim, którego już w roku następnym, jako surogator, zastępował właśnie Stanisław Żółkiewski³⁶. Na to zastępstwo potrzebna była zgoda sejmu lub przynajmniej króla.. Nie wiemy jednak, czy Zygmunt August zdążył jej udzielić, czy też w okresie bezkrólewia uczyniła to konfederacja województwa bełskiego, jak przypuszcza Jerzy Urwanowicz³⁷. Był to wyraźny dowód na znaczącą pozycję Stanisława wśród tamtejszej szlachty. Zamoyski musiał być zadowolony ze swego zastępcy, gdyż w 1576 r. wystarał się o potwierdzenie jego jurysdykcji w starostwie bełskim przez króla Stefana Batorego w 1576 r.³⁸

Należy jednak zwrócić uwagę, że Stanisław Żółkiewski zaczął przenosić swą aktywność gospodarczą z ziemi chełmskiej do bełskiej, skąd pochodziła jego żona Zofia z Lipskich, a następnie do ziemi lwowskiej, gdzie otrzymał od króla 1 lipca 1555 r. wieś Turzynkę w dziedziczne posiadanie. Wcześniej dzierżawił ją za 6 tys. zł pożyczki udzielonej królowi, co mogło nastąpić w latach 1543–1547³⁹. W pobliżu tej wsi znajdowały się dobra Andrzeja Wysockiego, spokrewnionego z Żółkiewskimi przez matkę Stanisława Aleksandrę Kulikowską⁴⁰. Pokrewieństwo, bliskie sąsiedztwo, brak potomstwa i kłopoty finansowe zapewne skłoniły Wysockiego do darowizny swych dóbr rodowym Żółkiewskiemu w 1556 r. Była to zapewne ukryta sprzedaż, bowiem Stanisław (ojciec) spłacał w kolejnych latach liczne długi poprzedniego właściciela oraz procesował się z innymi spadkobiercami wysuwającymi swe prawa do Winnik i ich przyległości⁴¹. Ostatecznie udało mu się potwierdzić prawa do tych dóbr dopiero w 1578 r. i niemal od razu stały się one ulubioną jego rezydencją, na której gruntach w końcu XVI w. jego syn Stanisław lokował, wzorem

³⁵ Porządek Rady Koronnej, polskiej i litewskiej, jako już jednej Rzeczypospolitej, postanowionej przez Króla Jego Miłości i Radę Koronną w Lublinie na sejmie walnym spólnym, roku pańskiego 1569 [po 4 lipca], [w:] *Volumina Constitutionum* (dalej: VC), t. 2: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, oprac. S. Grodzki, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 240.

³⁶ J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 188.

³⁷ Tamże.

³⁸ *Archiwum Jana Zamoyskiego* (dalej: AJZ), t. 1: 1553–1579, wyd. W. Sobieski, Warszawa 1904, s. 446–447.

³⁹ Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Metryka Koronna, sygn. 87, k. 52–52v; MRPS, p. V, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1548–1572*, cont. J. Płocha, A. Rybarski, I. Sułkowska, mod. J. Sawicki, Varsoviae 1961, nr 7220. W 1543 r. wieś ta należała jeszcze do starostwa lwowskiego (MRPS, p. IV, vol. 3: *Acta vicecancellariorum (1533–1548)*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1915, nr 21095), zaś w 1547 r. urodzić się miał w niej Stanisław przyszyły hetman, więc musiała być już wówczas w posiadaniu jego ojca Stanisława. Jerzy Urwanowicz, twierdzi, że Żółkiewski objął jej dzierżawę w latach czterdziestych XVI w. J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 186.

⁴⁰ A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 13, Warszawa 1909, s. 153–154; J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 181, 186.

⁴¹ Tamże.

swego mistrza i przyjaciela Jana Zamoyskiego, ufortyfikowane miasto-twierdzą Żółkiew⁴². Bardzo możliwe, iż wiązało się to z jego przekonaniem, że nie da się w ziemi chełmskiej stworzyć odpowiedniego zaplecza majątkowego, a chcąc sięgnąć po wyższe urzędy należało zadbać o odpowiednią wielkość dóbr, które łatwiej było uzyskać w innej części Rusi Czerwonej.

Stanisław Żółkiewski (ojciec) utrwalił więc pozycję rodziny, poprzez swój awans osobisty. Jak wspomniano w 1581 r. przeszedł na urząd wojewody bełskiego⁴³ zajmującego 37 miejsce w senacie, zaś 22 wśród senatorów świeckich⁴⁴. 26 listopada 1585 r. awansował na najważniejszy urząd ziemski na Rusi Czerwonej, czyli wojewodę ruskiego⁴⁵ (31 miejsce w senacie, 16 wśród senatorów świeckich)⁴⁶. Sprawował go do swej śmierci w 1588 r. Warto podkreślić, iż nie wszyscy uznawali tę nominację. Wśród szlachty ruskiej pojawiły się głosy, że nadano ją z naruszeniem prawa. Wysłała bowiem z kancelarii mniejszej, a co więcej, jak przypuszcza Jerzy Urwanowicz, została dokonana bez udziału kanclerza Jana Zamoyskiego⁴⁷.

Poczet szesnastowiecznych przedstawicieli rodu, którzy zdołali sięgnąć po urzędy ziemskie, uzupełniają jeszcze Mikołaj Żółkiewski, syn Stanisława wojewody ruskiego a brat Stanisława hetmana i kanclerza, który był chorążym lwowskim w latach 1581–1582⁴⁸, następnie podkomorzym lwowskim w latach 1583–1596⁴⁹ oraz Paweł Żółkiewski pisarz chełmski w latach 1588–1599⁵⁰. Ten ostatni był synem Jana, chorążego chełmskiego (1525–1558), znanym działaczem sejmikowym, aktywnym w okresie bezkrólewia po śmierci Zygmunta Augusta⁵¹. Wspomnieć należy również o Janie Żółkiewskim, zapewne bracie Pawła, a drugim synu Jana, zmarłego w 1558 r., który został w 1609 r. poświadczony na urzędzie chorążego chełmskiego⁵². Niestety trudno określić od kiedy go sprawował, bowiem poprzednik wymieniany był jeszcze w 1601 r. a więc 8 lat wcześniej, a następcą na tym urzędzie pojawia się dopiero 7 maja 1612 r. a więc 3 lata po ostatniej znanej wzmiance o Janie⁵³.

Warto zauważyć, że początek XVII w. przyniósł awanse najsłynniejszego z Żółkiewskich – Stanisława, kanclerza i hetmana wielkiego. Zaczynał on karierę od pobytu na dworze królewskim, na którym pojawił się w 1566 r. w wieku lat 19⁵⁴. Warto wspomnieć,

⁴² R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI w.*, Lublin 1989, s. 277.

⁴³ *Urzędnicy woj. bełskiego*, nr 381.

⁴⁴ Zob. Porządek Rady Koronnej..., s. 239.

⁴⁵ *Urzędnicy woj. ruskiego*, nr 1252.

⁴⁶ Porządek Rady Koronnej..., s. 239.

⁴⁷ J. Urwanowicz, *Żółkiewscy w trzecim bezkrólewiu (1586–1588)*, [w:] *Wokół wolnych elekcji w państwie polsko-litewskim XVI–XVIII wieku. O znaczeniu idei wyboru – między prawami a obowiązkami*, red. M. Markiewicz, D. Rołnik, F. Wolański, Katowice 2016, s. 180–181.

⁴⁸ *Urzędnicy województwa ruskiego...*, nr 778.

⁴⁹ Tamże, nr 999.

⁵⁰ *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 1204.

⁵¹ J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 64.

⁵² *Urzędnicy województwa bełskiego...*, nr 1046.

⁵³ Zob. Tamże, nr 1045–1047. W. Bondyra przyjmuje, że zmarł między 1610 a 1612 r. W. Bondyra, *Ostatni przedstawiciele...*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej...*, s. 71.

⁵⁴ K. Niesiecki, *Herbarz Polski...*, s. 185; A. Prochaska, *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1927, s. 3; L. Podhorodecki, *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988, s. 16; J. Besala, *Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988, s. 18–19; S. Leśniewski, *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz*, [w:] *Poczet hetmanów polskich*

że przebywał tam już jego kuzyn Jan Zamoyski, który będzie miał wielki wpływ na karierę tegoż Żółkiewskiego. W 1588 r. Stanisław awansował na hetmaństwo polne koronne właśnie dzięki protekcji Zamoyskiego, który sprawował już wówczas urząd hetmana wielkiego koronnego⁵⁵. W 1590 r. został on zaś senatorem, obejmując kasztelanię lwowską⁵⁶ (62 miejsce w senacie a 47 wśród senatorów świeckich)⁵⁷. W 1608 r. objął urząd wojewody kijowskiego⁵⁸ (29 miejsce w senacie i 14 wśród senatorów świeckich)⁵⁹. W 1618 r. został hetmanem wielkim koronnym i jednocześnie kanclerzem wielkim⁶⁰. Do tego dochodziły jeszcze intratne starostwa: kałuskie, nadane przed 1587 r., kamionackie w 1598 r., hrubieszowskie w 1588 r., medyckie w 1596 r., rohatyńskie w 1601 r., międzyrzeckie w 1609 r., barskie w 1613 r. i jaworowskie w 1619 r.⁶¹ Niektóre z nich leżały na Rusi Czerwonej, przez co zwiększały wpływy i znaczenie Stanisława w tej części Korony.

Jego tragiczny zgon 7 października 1620 r. pod Mohylowem, w trakcie odwrotu spod Cecory, a zwłaszcza bezdzietna śmierć jedyne go syna, Jana w 1623 r. zakończyła dzieje tej linii Żółkiewskich⁶². Wydarzenia te wpłynęły również na osłabienie pozycji współrodowców zmarłego hetmana, co wiązało się chociażby z pomijaniem ich w awansach na urzędy ziemskie.

Na podstawie przytoczonych informacji można dokonać kilku spostrzeżeń. W okresie staropolskim aż 10 przedstawicieli Żółkiewskich sprawowało urzędy ziemskie, z tego tylko dwóch senatorskie: Stanisław (ojciec) sprawował urzędy: kasztelana halickiego, wojewody bełskiego i wojewody ruskiego, zaś Stanisław (syn) otrzymał godności kasztelana lwowskiego a następnie wojewody kijowskiego, urząd centralny kanclerza wielkiego koronnego, które łączył z pełnionymi jednocześnie dygnitarstwami: hetmaństwem polnym koronnym a od 1618 r. hetmaństwem wielkim koronnym. Zapewniało im to miejsce

---

i litewskich, Bydgoszcz 1992, s. 119; M. Nagielski, *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz (1547–1620) hetman wielki*, [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, pod red. M. Nagielskiego, Warszawa 1995, s. 130; J. Urwanowicz, *Stanisław Żółkiewski w życiu publicznym: wybory–zachowania–poglądy*, „Barok. Historia–Literatura–Sztuka”, 2011, R. 18, nr 1(35), s. 224–225.

⁵⁵ *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziała, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 145; A. A. Witusik, *Uczeń Jana Zamoyskiego*, [w:] A. A. Witusik, *O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej*, Lublin 1978, s. 85; Tenże, *Wierny ojczyźnie i królowi do ostatka*, [w:] A. A. Witusik, *Z raptularza historia*, Lublin 1982, s. 135; J. Besala, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 77; M. Nagielski, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 131.

⁵⁶ *Urzednicy województwa ruskiego...*, nr 846.

⁵⁷ *Porządek rady koronnej...*, s. 240.

⁵⁸ *Urzednicy województwa kijowskiego i czernichowskiego XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002, nr 400.

⁵⁹ *Porządek rady koronnej...*, s. 239.

⁶⁰ *Urzednicy centralni i nadworni Polski...*, nr 125 i 217.

⁶¹ K. Chłapowski, *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spółczesność Staropolskie*, t. 4, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 136, 139, 141–143, 176.

⁶² K. Niesiecki, *Herbarz Polski...*, s. 184, 187–188; A. A. Witusik, *Uczeń Jana Zamoyskiego...*, s. 87–88; tenże, *Starosta hrubieszowski Jan Żółkiewski*, [w:] *Z raptularza...*, s. 88; tenże, *Wierny ojczyźnie...*, s. 139–140; J. Besala, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 366–368; S. Leśniowski, *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz...*, s. 139–142; M. Nagielski, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 138–139 i 144. Okoliczności śmierci hetmana opisał ostatnio Jerzy Urwanowicz. J. Urwanowicz, *Śmierć Stanisława Żółkiewskiego 6/7 października 1620 r. legenda a rzeczywistość*, [w:] *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, t. 11: „Śmierć w dziejach człowieka”. *Nowożytność*, red. M. Franz, K. Kościelniak, Z. Pilarczyk, Toruń 2016, s. 71–84.

w senacie oraz silną pozycję w całym państwie. Przekładało się to również na awanse ludzi związanych z nimi, czego najlepszym przykładem był Stanisław Koniecpolski bliski współpracownik hetmana, który za jego wstawiennictwem został podstolim koronnym a następnie zastąpił Żółkiewskiego na hetmaństwie polnym, gdy ten sięgnął wreszcie po buławę wielką⁶³. Pozostali przedstawiciele rodziny sprawowali niższe urzędy o znaczeniu lokalnym na terenie województwa bełskiego i ziemi chełmskiej. Najczęściej sięgali Żółkiewscy po chorągwo chełmskie, które pełniło pięciu przedstawicieli rodziny. Dwóch z nich przeszło następnie na chorągwo bełskie, jeden sprawował równocześnie urząd podkomorzego bełskiego i sędziego chełmskiego, zaś kolejnym dwóm przypadło pisarstwo chełmskie. Jedynie Mikołajowi Żółkiewskiemu udało się sięgnąć po urzędy chorążego lwowskiego i tamtejszego podkomorzego, ale był to syn pierwszego senatora w rodzinie i brat hetmana.

Wyraźnie widać, iż większość z tych awansów dotyczyła ziemi chełmskiej (8 awansów) i województwa bełskiego (4 awanse). Teren ten zamieszkiwała szlachta blisko ze sobą współpracująca i powiązana różnymi interesami politycznymi, ekonomicznymi a często też koligacjami rodzinnymi⁶⁴. Konsekwencją tego były częste awanse z urzędów w ziemi chełmskiej na godności w województwie bełskim, dające się zaobserwować częściej niż w przypadku innych ziem na tym obszarze⁶⁵. Jedynie trzem z Żółkiewskich udało się objąć urzędy w innych częściach Rusi Czerwonej, czyli ziemi lwowskiej i halickiej oraz w województwie kijowskim. Dotyczy to jednak Stanisława (ojca) i jego dwu synów: Mikołaja i Stanisława. Być może wiązało się to z przeniesieniem siedziby tej linii Żółkiewskich do ziemi lwowskiej, coraz powiększeniem ich bogactwa i prestiżu.

Rozpatrując znaczenie omawianych godności w hierarchii urzędników ziemskich trzeba zacząć od urzędu chorążego, jako najczęściej obejmowanego przez przedstawicieli interesującej nas rodziny. Był to trzeci w hierarchii niesenatorski urząd ziemski w Koronie⁶⁶. Pełniącą go osoba desygnowana była do noszenia chorągwi danej ziemi, z czym wiąże się jego nazwa. Do kompetencji chorążego należało także przygotowanie i porządkowanie szyku rycerstwa-szlachty podczas pospolitego ruszenia oraz prowadzenie jej na ustalone przez wojewodę lub kasztelana miejsce koncentracji. Utrata znaku uważana była za wyjątkową hańbę i dlatego też urząd ten powierzano najczęściej osobom obitym z wojskowym rzemiosłem, a zarazem znanym i cieszącym się powszechnym szacunkiem u szlachty danej ziemi⁶⁷. Żółkiewscy piastowali urząd chorążego aż ośmiokrotnie, co najlepiej świadczy o ich pozycji. Ze służbą wojskową wiązała się też godność wojskiego, czyli urzędnika czuwającego nad bezpieczeństwem ziemi po opuszczeniu jej przez rycerstwo biorące udział w pospolitym ruszeniu. Był on formalnie odpowiedzialny za pozostałe w domach rodziny szlacheckie. Zazwyczaj sprawowali go ludzie dojrzały i cieszący się powszechnym zaufaniem⁶⁸.

⁶³ M. Nagielski, *Stanisław Koniecpolski herbu Pobóg (ok. 1592–1646), hetman wielki*, [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej...*, red. M. Nagielski, Warszawa 1995, s. 146.

⁶⁴ Zob. A. Janeczek, *Osadnictwo pogranicza...*, s. 120 i passim oraz wymieniane prace W. Czarneckiego – przyp. 8.

⁶⁵ A. Capek, *Awanse urzędników ziemskich na Rusi Czerwonej w XIV – początek XVII w.*, [w:] *Ludzie i herby w dawnej Polsce*, red. P. Dymmel, Lublin 1995, s. 57 i n.

⁶⁶ Z. Góralski, *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1998, s. 202.

⁶⁷ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1964, s. 255, 455.

⁶⁸ Tamże, s. 255; Z. Góralski, *Urzędy i godności...*, s. 203.

Najwyższą pozycję wśród urzędników ziemskich miał podkomorzy, do którego kompetencji należało rozstrzyganie sporów granicznych między posiadaczami gruntów i wytyczanie granic dóbr. Pomimo, że podkomorzycy zaliczano do dygnitarzy nie przynależało im miejsce w senacie⁶⁹. Żółkiewscy sięgali również po godności sędziego ziemskiego (4 pozycja), podsędka ziemskiego (7 pozycja), oraz pisarza ziemskiego (12 pozycja), czyli urzędy wchodzące w skład sądu ziemskiego. Sąd ten rozpatrywał głównie sprawy cywilne, zwłaszcza majątkowe, szlachty osiadłej w danej ziemi. Urzędnicy sądowi pobierali z tego tytułu określone wynagrodzenie od stron procesowych. Dlatego zasiadanie w sądzie stanowiło znaczne źródło dochodów. Do obowiązków pisarza należało też prowadzenie kancelarii sądu, sporządzanie pozwów, wciąganie spraw do akt oraz pisanie wyroków. Był on więc osobą najbardziej orientującą się w praktyce wymiaru sprawiedliwości, potrafiącą przytoczyć odpowiednie paragrafy i kazusy, czy też odszukać odpowiedni zapis w księdze. Urzędnik ten pobierał również odpowiednią część opłat wnoszonych przez strony lub osoby zainteresowane za wypisy z akt⁷⁰.

Należy pamiętać, że wszystkich urzędników ziemskich powoływał monarcha według własnego uznania lub z grona zgłoszonych kandydatów, jak w przypadku podkomorzycy, sędziów, podsędków i pisarzy. Sejmiki ziemskie, zwane elekcyjnymi, przedstawiały królowi zazwyczaj cztery osoby ubiegające się o godność. Spośród nich mianował on najczęściej osobę wpisaną na pierwszym miejscu⁷¹. Urzędy te były też znakomitą początkiem do dalszej kariery.

Jeżeli chodzi o podczaszego (6 pozycja), to była to godność wywodząca się z dawnych urzędów dworskich, związanych z ceremoniałem uczt. Był on odpowiedzialny za napoje na stole władcy. Z czasem stał się to urząd czysto honorowy. Osoby piastujące go nie pełniły żadnych realnych funkcji⁷², niemniej jego objęcie podnosiło ich prestiż poprzez wejście w krąg szlachty urzędniczej.

Żółkiewscy zamieszkujący na Rusi Czerwonej, stale zagrożonej najazdami tatarskimi, wyraźnie cenili służbę wojskową. Nie powinny więc dziwić talenty dowódcze Stanisława Żółkiewskiego (syna) zaliczanego zgodnie przez historyków do najwybitniejszych hetmanów⁷³. Już wielu jego przodków służyło w wojsku, jako rotmistrzowie, czy zwykli żołnierze, np. Mikołaj, chorąży chełmski, rzekomy dziadek hetmana, pełnił funkcję rotmistrza⁷⁴. Służbę wojskową pełnił także jego ojciec, w latach 1536–1537 towarzysz w chorągwi obrony potocznej⁷⁵, a następnie rotmistrz w latach

⁶⁹ Z. Kutrzeba, *Historia ustroju Polski w zarysie*, Korona, Poznań 2001, s. 122; J. Bardach, *Historia państwa...*, s. 455; Z. Góralski, *Urzędy i godności...*, s. 188–189.

⁷⁰ S. Kutrzeba, *Historia ustroju...*, s. 121; J. Bardach, *Historia państwa...*, s. 455; Z. Góralski, *Urzędy i godności*, s. 191–193.

⁷¹ A. Prochaska, *Z dziejów samorządu...*, s. 166; J. Bardach, *Historia państwa...*, s. 109.

⁷² Tamże, s. 455; Z. Góralski, *Urzędy i godności...*, s. 135.

⁷³ A. Śliwiński, *Hetman Żółkiewski*, Warszawa 1920, passim; A. Prochaska, *Hetman Stanisław...*, passim; L. Podhorodecki, *Hetman Żółkiewski*, Warszawa 1968, passim; Tenże, *Wielki hetman Rzeczypospolitej. Opowieść o Stanisławie Żółkiewskim*, Warszawa 1987, passim; Tenże, *Stanisław Żółkiewski*, [w:] *Stawni hetmani Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, passim; J. Besala, *Stanisław Żółkiewski...*, passim; S. Leśniowski, *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz...*, s. 117–142; M. Nagielski, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 129–140.

⁷⁴ F. Papeé, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1949 (reprint: Kraków 2006), s. 97–98; A. Nalewajek, *Żółkiewscy...*, s. 96–105.

⁷⁵ M. Plewczyński, *Żołnierz obrony potocznej za czasów Zygmunta Augusta. Studia nad zawodem wojskowym w XVI w.*, Warszawa 1985, Aneks 2C.

1563–1566⁷⁶. Natomiast w 1575 r. był namiestnikiem chorągwi Mikołaja Jazłowieckiego, wojewody ruskiego i hetmana polnego koronnego⁷⁷. Brał też udział wraz z oboma synami w inflanckich wojnach Stefana Batorego⁷⁸. Rotmistrzem był również Tomasz, chorąży chełmski, dowodzący własną chorągwią w wojnie moskiewskiej 1564–1565⁷⁹, Jan, także chorąży chełmski z 1609 r., został poświęcony w 1592 r. jako rotmistrz chorągwi królewskiej⁸⁰ oraz Aleksander, najmłodszy z synów Jana Żółkiewskiego, chorążego chełmskiego, zmarłego między 1609 a 1612 r., rotmistrz w licznych wojnach z pierwszej połowy XVII w. Szlachta chełmska postanowiła na sejmiku prosić o nagrodę dla niego, do czego zobligowała swych posłów wysłanych na sejm⁸¹. Żołnierzem był też Andrzej, założyciel linii wołyńskiej, który, podobnie jak jego poprzednik, nie piastował żadnego urzędu, ale uczestniczył w wojnach kozackich. Udziałem w walkach z Zaporozcami mógł się pochwalić także jego syn Michał Stanisław⁸².

Nie można też wykluczyć, że służba wojskowa kolejnych przedstawicieli rodu, miała związek z ich awansami na inne urzędy. Dzięki niej Żółkiewscy stali się rodziną znaną na dworze i monarcha lub ktoś w jego otoczeniu mógł dojść do wniosku, że zasługują za nią na bardziej wymierną formę nagrody. Ewentualnie szlachta mieszkająca w pobliżu ich siedzib mogła uznać, że należy zadbać by ich służba została doceniona. Zwykle chodziło o królewszczyzny lub intratne urzędy. Dzięki nim rósł dobrobyt rodziny oraz jej znaczenie, co znajdowało odbicie w awansie do kręgu szlachty urzędniczej.

Należy też wspomnieć o parlamentarnej aktywności Żółkiewskich, ponieważ wielu z nich brało udział w kolejnych sejmach. Posłem w latach 1503–1523 był Stanisław, dziadek hetmana⁸³. Mandat z ramienia sejmiku chełmskiego w 1535 r. otrzymał Jan Żółkiewski, chorąży chełmski, zmarły przed 1558 r.⁸⁴ Posłem był także Tomasz, również chorąży chełmski, zmarły w 1566 r. obecny na sejmach w latach 1563/64 oraz 1564 r.⁸⁵ Z kolei Paweł, syn Jana, brał aktywny udział w zjazdach i sejmikach okresu pierwszego bezkrólewia, będąc obecnym między innymi na słynnym zjeździe krasnostawskim 17 lipca 1572 r., gdzie zawiązano „Konfederację albo kaptur ziemi chełmskiej”⁸⁶. Od służby poselskiej nie stronili też Stanisław, ojciec hetmana, który uczestniczył w sejmach 1556/1567 oraz słynnym sejmie lubelskim 1569 r., gdzie przybył wraz z synem Mikołajem⁸⁷. Ponadto

⁷⁶ Tamże, s. 187; J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 187.

⁷⁷ Tamże, s. 190

⁷⁸ A. Prochaska, *Hetman Stanisław...*, s. 3; K. Olejnik, *Stefan Batory 1533–1586*, Warszawa 1988, s. 164–166.

⁷⁹ *Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620*, wyd. T. Lubomirski, Kraków 1868, s. 2.

⁸⁰ Zob. J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 59.

⁸¹ W. Bondyra, *Ostatni przedstawiciele...*, s. 71–73.

⁸² Tamże, s. 75–76.

⁸³ W. Uruszczak opracowując wykazy poselskie z lat 1493–1548 odnotował go na sejmach 1504 i 1511 jako posła z województwa bełskiego a na obu sejmach w 1523 r. reprezentował ziemię chełmską – *Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, oprac. W. Uruszczak, I. Kaniewska, M. Ferenc, J. Byliński, Warszawa 2013, Warszawa 2013, s. 43, 52, 61, 64. Nie został on w tym wydawnictwie odnotowany jako poseł na sejmie 1503 r., ale takie przypuszczenie wysunęła A. Nalewajek, *Żółkiewscy w służbie...*, s. 105–107. Pogląd ten za prawdopodobny uznał też J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 184.

⁸⁴ *Listy Stanisława Żółkiewskiego...*, s. 2; J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 57.

⁸⁵ I. Kaniewska, *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974, s. 60–61, tab. nr 13.

⁸⁶ APL, Księgi grodzkie chełmskie, Wyroki, ks. 4, k. 77–78v; J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 58.

⁸⁷ O Księstwie Litewskim. Przywilej około uniej Wielkiego Księstwa Litewskiego z Koroną. Na

w 1572 r. sejmik województwa ruskiego w Sądowej Wiszni wyznaczył go w charakterze delegata na obrady sejmiku wołyńskiego w Łucku⁸⁸. W 1574 r. powołano go jednym z pięciu sędziów – deputatów do sądenia wraz ze starostą lwowskim spraw w ziemi lwowskiej⁸⁹. Wraz ze starszym synem był obecny na sejmiku województwa ruskiego we Lwowie w kwietniu 1575 r.⁹⁰ oraz na zjedzie w Steżycy, gdzie dał się poznać jako zdecydowany przeciwnik kandydatury habsburskiej do tronu Rzeczypospolitej⁹¹. Stanisław Żółkiewski (ojciec) przejawiał nieprzeciętną aktywność w czasie tego gorącego okresu. Po objęciu władzy przez Stefana Batorego został on wybrany reprezentantem województwa bełskiego na sejm koronacyjny⁹². O jego rosnącej pozycji najlepiej świadczy fakt, że podpisał się pod uchwałą sejmiku bełskiego z końca lipca 1576 r. na zaszczytnym drugim miejscu, zaraz po kasztelanie bełskim Zygmuntem Czyżowskim, a przed innymi urzędnikami województwa⁹³. Reprezentował też szlachtę bełską na sejmie 1578 r.⁹⁴ Od funkcji poselskich nie stronił też najbardziej znany z Żółkiewskich, czyli późniejszy hetman wielki koronny. W 1584 r. na sejmiku w Wiszni wyzwał na pojedynek swego szwagra Jana Szczęsnego Herburta, krytykującego postawę Jana Zamoyskiego wobec stronnictwa Zborowskich⁹⁵. Jako poseł województwa bełskiego uczestniczył w konwokacji 1587 r.⁹⁶, zaś będąc senatorem był obecny na sejmach w latach 1603, 1605, 1607, 1609, 1611, 1613, 1615, 1616, 1618 i 1619⁹⁷. Podczas obrad z 1611 r. pozwolono mu odbyć uroczysty wjazd triumfalny do Warszawy celem podkreślenia zwycięstw w wojnie z Państwem Moskiewskim, zwłaszcza wiktorii kłuszyńskiej⁹⁸. W 1618 r. król wbrew atakom opozycji nadał mu buławę wielką oraz pieczęć kanclerską⁹⁹.

Jan, chorąży chełmski zmarły w 1610 r., zanim objął ten urząd był aktywnym działaczem sejmikowym, rokoszaniem i reprezentantem szlachty chełmskiej na antykrólewskim zjeździe lubelskim w 1606 r., a także posłem na sejm walny warszawski

---

walnym sejmie lubelskim, od panów rad duchownych i świeckich i posłów ziemskich roku pańskiego 1569 uchwalony [1 lipca], [w:] VC, t. 2, vol. 1, s. 233; Posłowie ziemscy..., s. 129, 190.

⁸⁸ Laudum wiszeńskiego sejmiku o elekcji viritim, [w:] *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie* (dalej: AGZ), t. 20: *Lauda sejmikowe*, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1909, s. 4–7, 7–8; K. Mazur, *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołynia i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006, s. 269.

⁸⁹ Konfederacja województwa ruskiego po odjeździe króla Henryka, 28 II 1575 r., [w:] AGZ, t. 20, s. 15–20. Pisał o tym J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 189.

⁹⁰ Zagajenie generalnych sądów wojewódzkich woj. ruskiego, 28 II 1575 r., [w:] AGZ, t. 20, s. 29; Laudum sejmiku lwowskiego w sprawie sądu gener. wojewódzkiego, [w:] AGZ, t. 20, s. 30–31.

⁹¹ J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 189.

⁹² J. Dziegielewski, *Sejmy elekcyjne, elektorzy, elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003, s. 57–60, 71; J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 190–191.

⁹³ Tamże, s. 192.

⁹⁴ *Posłowie ziemscy...*, s. 261.

⁹⁵ *Żółkiewski St. do Zamoyskiego. Jaworów, 24 XII 1584*, [w:] t. 3: *1582–1584*, wyd. J. Siemieński, Warszawa 1913, s. 388–391.

⁹⁶ J. Grzybowski, *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994, s. 194–195; A. Prochaska, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 10–11; J. Urwanowicz, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 225–226

⁹⁷ L. A. Wierzbicki, *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017, s. 183–184.

⁹⁸ J. Byliński, *Sejm z roku 1611*, Wrocław 1970, s. 37–38.

⁹⁹ J. Sereďyka, *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988, s. 109 i passim; J. Urwanowicz, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 232.

w 1607 r.¹⁰⁰ Wyczuwając zmianę nastrojów, razem z większością szlachty chełmskiej, przeszedł na stronę monarchy i podpisał uchwałę sejmiku deklarującą całkowite oddanie królowi¹⁰¹. Zresztą przeglądając dokumentację sejmikową ziemi chełmskiej nietrudno znaleźć i innych Żółkiewskich, jak chociażby Idziego-Eligiusza, syna wspomnianego wyżej Tomasza, chorążego, który jednak żadnych urzędów nie pełnił¹⁰². Pewne zasługi sejmikowe miał też rotmistrz Aleksander, który został wybrany marszałkiem chełmskiego sejmiku deputackiego w 1649 r.¹⁰³

Szczególną uwagę należy zwrócić na Mikołaja Żółkiewskiego, chorążego bełskiego a następnie chełmskiego, którego Bartosz Paprocki błędnie utożsamiał z dziadkiem hetmana wielkiego i od niego wywodził hetmańską linię rodu¹⁰⁴, co powtórzył Kasper Niesiecki¹⁰⁵, a następnie niemal wszyscy biografowie hetmana¹⁰⁶. Tymczasem był on bratem rodzonym dziadka hetmana, również Stanisława, także chorążego bełskiego i chełmskiego oraz podkomorzego bełskiego i sędziego ziemskiego chełmskiego, zmarłego w 1525 r.¹⁰⁷ Ów nie związał swej kariery z wojskiem, ale raczej z działalnością urzędniczą. W działalność publiczną angażował się będąc poborcą podatkowym dla ziem ruskich. Być może Paprocki uznał, że wybitny i sławny hetman nie może lub nie powinien legitymować się pochodzeniem od osoby poborcy, gdyż ściąganie podatków, choć dochodowe, nigdy nie cieszyło się estymą. Bardziej przekonujące było wywodzenie rodowodu od Mikołaja Żółkiewskiego, żołnierza z krwi i kości, uczestnika wielu kampanii przeciwko Tatarom i Moskwie, rotmistrza i dowódcę, cenionego na dworach królewskich kolejnych Jagiellonów, otoczonego sławą i szacunkiem współczesnych, który na dodatek za swe zasługi otrzymał wiele dowodów łaski królewskiej w gotowiźnie, ale i dobrach ziemskich, dorabiając się pokaźnego majątku. Umierając bezdzietnie w 1509 r. wszystkie zgromadzone dobra przekazał swemu bratu Stanisławowi, dziadkowi hetmana, czym wydatnie przyczynił się do wzrostu bogactwa, ale i znaczenia tej linii rodu¹⁰⁸.

Żółkiewscy cieszyli się prestiżem i uznaniem panów braci mieszkających w najbliższym sąsiedztwie ich siedzib. Zabiegali i sięgali po urzędy, na co wpływ miała szlachta gromadząca się na sejmikach ziemskich. Pozwala to zaliczyć tę rodzinę do elity urzędniczej o znaczeniu regionalnym, związanej przez niemal cały omawiany okres z konkretną ziemią, w tym przypadku głównie chełmską oraz bełską. Dopiero Stanisławowi (ojcu) udało się przełamać ten schemat i korzystając z dostępu do osoby monarchy i jego dworu objął dobra w ziemi lwowskiej oraz sięgnął po urząd senatorski w innej części Rusi Czerwonej – ziemi halickiej, następnie awansował na województwo bełskie, a później – województwo ruskie. Starszy z jego synów otrzymywał tylko

¹⁰⁰ J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004, s. 160, 176.

¹⁰¹ APL, Księgi grodzkie chełmskie, Zapisy, ks. 15, k. 471–472; J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 59.

¹⁰² Tamże, s. 60.

¹⁰³ J. Ternes, *Sejmik chełmski...*, s. 166.

¹⁰⁴ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858, s. 434.

¹⁰⁵ K. Niesiecki, *Herbarz Polski...*, s. 183.

¹⁰⁶ A. Śliwiński, *Hetman Żółkiewski...*, s. 10; L. Podhorodecki, *Hetman Stanisław...*, s. 8; J. Besala, *Stanisław Żółkiewski...*, s. 12.

¹⁰⁷ Zwrócił na to uwagę już W. Czarnecki w swych pracach (*Żółkiewscy herbu Lubicz...*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej...*, tab. s. 52, a także J. Ternes, *Żółkiewscy...*, 54–55 oraz tenże, *Przyczynki do genealogii...*, s. 85–86. Podzielił je także J. Urwanowicz, *Od towarzysza obrony...*, s. 183–184.

¹⁰⁸ Do podobnych wniosków doszedł m.in. J. Ternes, *Żółkiewscy...*, s. 60–61.

niższe urzędy ziemskie w ziemi lwowskiej, zaś młodszy, Stanisław, zrobił karierę najbardziej spektakularną, łącząc wysokie urzędy centralne z najwyższymi urzędami wojskowymi i województwem ruskim. Były to jedyne w rodzinie przypadki awansów o ponadregionalnym chełmsko-belskim wymiarze. Na Janie, synu Stanisława hetmana, wymarła senatorska linia Żółkiewskich herbu Lubicz, co przyczyniło się do opuszczenia ziemi chełmskiej przez ich współrodowców, którzy pod koniec XVII w. przenieśli się na Wołyń i Podole.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archiwalia i rękopisy:

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Księgi grodzkie chełmskie, Wyroki: ks. 4

Księgi grodzkie chełmskie, Zapisy: ks. 15.

Księgi ziemskie krasnostawskie, Zapisy: ks. 2.

Księgi ziemskie chełmskie, Zapisy: ks. 2

Archiwum Akt Dawnych w Warszawie:

Metryka Koronna: sygn. 87

Edycje źródłowe:

Acta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie, t. 20: *Lauda sejmikowe*, t. 1: *Lauda wiszeńskie 1572–1648*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1909.

Archiwum Jana Zamoyskiego, t. 1: 1553–1579, wyd. W. Sobieski, Warszawa 1904.

Archiwum Jana Zamoyskiego, t. 3: 1582–1584, wyd. W. Sobieski, Warszawa 1913.

Jabłonowski A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 7, cz. 2: *Ziemie ruskie. Ruś Czerwona*, Warszawa 1903.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars III: *Alexandri regis tempora complectens (1501–1506)*, cont. T. Wierzbowski, Varsoviae 1908.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1507–1548*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1910.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars IV: *Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1507–1535*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1912.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars IV: vol. 3: *Acta vicecancellariorum (1533–1548)*, ed. T. Wierzbowski, Varsoviae 1915.

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 1: *Acta cancellariorum 1548–1572*, Varsoviae 1919

Matricularum Regni Poloniae Summaria, pars V: *Sigismundi Augusti regis tempora complectens (1548–1572)*, vol. 2: *Acta vicecancellariorum 1548–1572*, cont. J. Płocha, A. Rybarski, I. Sułkowska, mod. J. Sawicki, Varsoviae 1961.

Teki A. Pawińskiego, t. 1: *Liber Quitantiarum Alexandri Regis ab a. 1502 ad 1506*. (Księga skarbową króla Aleksandra Jag.), Warszawa 1897. *Listy Stanisława Żółkiewskiego 1584–1620*, wyd. T. Lubomirski, Kraków 1868.

Volumina Constitutionum, t. 2: 1550–1609, vol. 1: 1550–1585, oprac. S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 2005.

Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, cz. 4–5, Wrocław 1969.

Opracowania:

- Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski*, t. 1: *Do połowy XV wieku*, Warszawa 1964.
- Bardach J., *O przekładach ruskich polskich statutów ziemskich XIV i początku XV w.*, „*Studia Źródłoznawcze*”, 1962, t. 7, s. 77–97.
- Bartoszewicz J., *Żółkiewski*, [w:] *Encyklopedia powszechna (Orgelbranda)*, t. 28, Warszawa 1868, s. 1034–1043.
- Besala J., *Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988.
- Bieniak J., *Urząd jak droga awansu w średniowiecznej Polsce. Tezy*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 2, Katowice 1979, s. 56–60.
- Bondyra W., *Ostatni przedstawiciele rodu Żółkiewskich w Żółkiewce w XVII i I połowie XVIII w.*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej*, Żółkiewka 2011, s. 65–87.
- Bondyra W., *Ostatni przedstawiciele rodu Żółkiewskich w Żółkiewce w XVII i I połowie XVIII w.* [w:] *Historia Żółtkwi współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, red. B. Kielbasa, Żółkiewka 2013, s. 75–91.
- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 13, Warszawa 1909.
- Buczek K., *Uposażenie urzędników w Polsce wczesnofeudalnej*, „*Małopolskie Studia Historyczne*”, 1962, t. 5, s. 55–87.
- Byliński J., *Sejm z roku 1611*, Wrocław 1970.
- Capek A., *Awanse urzędników ziemskich na Rusi Czerwonej w XIV–początek XVII w.*, [w:] *Ludzie i herby w dawnej Polsce*, red. P. Dymmel, Lublin 1995, s. 55–77.
- Chłapowski K., *Starostowie w Małopolsce 1565–1668*, [w:] *Spółczesność Staropolskie*, t. 4, red. A. Izydorczyk, A. Wyczański, Warszawa 1986, s. 105–178.
- Czarnecki W., *Dynamika procesów osadniczych w ziemi chełmskiej do końca XVI wieku*, RCh, 2001, t. 7, s. 47–93.
- Czarnecki W., *Kształtowanie podstaw terytorialnych ziemi chełmskiej w średniowieczu i jej obraz naturalny*, RCh, 2007, t. 11, s. 11–31.
- Czarnecki W., *Nobiles chelmenses: wybrane rodziny w późnym średniowieczu i wczesnej nowożytności: studia osadniczo-genealogiczne*, Stary Toruń 2016.
- Czarnecki W., *Przemiany sieci osadniczej w ziemi chełmskiej od 1511 do końca XVI wieku*, RCh, 2000, t. 6, s. 7–54.
- Czarnecki W., *Rozwój sieci osadniczej ziemi chełmskiej w latach 1451–1510*, RCh, 1999, t. 5, s. 9–59.
- Czarnecki W., *Sieć osadnicza ziemi chełmskiej od połowy XIV do połowy XV wieku*, RCh, 1997, t. 3, s. 9–63.
- Czarnecki W., *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012.
- Czarnecki W., *Żółkiewscy herbu Lubicz w ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, „*Rocznik Lubelski*”, 2010, t. 36, s. 9–24.
- Czarnecki W., *Żółkiewscy herbu Lubicz w ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej*, Żółkiewka 2011, Żółkiewka 2013, s. 27–52.
- Czarnecki W., *Żółkiewscy herbu Lubicz w ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, [w:] *Historia Żółtkwi współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, red. B. Kielbasa, Żółkiewka 2013, s. 33–57.
- Czarnecki W., *Żółkiewscy herbu Lubicz*, [w:] *Szlachta ziemi chełmskiej do połowy XVI wieku*, Białystok 2012, s. 330–348.
- Ćwik W., *Reder J., Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.

- Dworzaczek W., *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1985.
- Dzięgielewski J., *Sejmy elekcyjne, elektorzy, elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003.
- Gąsiorowski A., *Rotacje elity władzy w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, red. S. K. Kuczyński, t. 1, Warszawa 1981 s. 266–272.
- Góralski Z., *Urzędy i godności w dawnej Polsce*, Warszawa 1998.
- Grzybowski J., *Jan Zamoyski*, Warszawa 1994.
- Halecki O., *Geografia polityczna ziem ruskich Polski i Litwy 1340–1569*, „Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, Wydział 1–2, 1917, R. 10, z. 2, s. 5–24.
- Janeczek A., *Między sobą. Polacy i Rusi na wspólnym pograniczu w XIV–XV w.*, [w:] *Między sobą. Szkice historyczne polsko-ukraińskie*, red. T. Chynczewska-Hennel, N. Jakowenko, Lublin 2000, s. 37–55.
- Janeczek A., *Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo białskie od schyłku XIV do początku XVII wieku*, Wrocław 1991.
- Janeczek A., *Udział szlachty w kolonizacji Rusi Koronnej: migracje rodów i ich nowa własność (XIV–XV w.). Próba ujęcia syntetycznego*, [w:] *Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytności*, red. W. Zawitkowska, A. Pobóg-Lenartowicz, Rzeszów 2010, s. 59–91.
- Kamieński A., *Żółkiewski Stanisław*, [w:] *Britannica. Edycja polska*, t. 48, Poznań 2005.
- Kaniewska I., *Małopolska reprezentacja sejmowa za czasów Zygmunta Augusta 1548–1572*, Kraków 1974.
- Kersten A., *Warstwa magnacka – kryterium przynależności*, [w:] *Magnateria polska jako warstwa społeczna*, Toruń 1974, s. 8–12.
- Kurtyka J., *Posiadłość, dziedziczość i prestiż. Badania nad późnośredniowieczną i wczesnonowożytną wielką własnością możnowładczą w Polsce XIV–XVII wieku*, RH, 1999, t. 65, s. 161–194.
- Kurtyka J., *Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426–1427 i sejmiki roku 1439*, RH, 2000, t. 66, s. 83–120.
- Kutrzeba Z., *Historia ustroju Polski w zarysie*, Korona, Poznań 2001.
- Leśniowski S., *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz*, [w:] *Poczet hetmanów polskich i litewskich*, Bydgoszcz 1992, s. 117–142.
- Litwin H., *Magnateria polska 1454–1648. Kształtowanie się stanu*, PH, 1983, t. 74, s. 451–470.
- Matuszewski J., *Tytułomania szlachecka w świetle patronimików od urzędniczych*, cz. 2, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego”, 1970, t. 16, s. 157–190.
- Mazur K., *W stronę integracji z Koroną. Sejmiki Wołyń i Ukrainy w latach 1569–1648*, Warszawa 2006.
- Nagielski M., *Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz (1547–1620) hetman wielki*, [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej...*, red. M. Nagielski, Warszawa 1995, s. 131–144.
- Nagielski M., *Stanisław Koniecpolski herbu Pobóg (ok. 1592–1646), hetman wielki*, [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. M. Nagielski, Warszawa 1995, s. 145–159.
- Nalewajek A., *Żółkiewscy w służbie królewskiej na przelomie XV i XVI w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2013(2014), t. 5, s. 95–109.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 9, Lipsk, 1845.
- Olejnik K., *Stefan Batory 1533–1586*, Warszawa 1988.
- Pałucki W., *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Wrocław 1961.
- Papeé F., *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1949 (reprint: Kraków 2006).
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. J. Turowski, Kraków 1858.
- Plewczyński M., *Żołnierz obrony potocznej za czasów Zygmunta Augusta. Studia nad zawodem*

- wojskowym w XVI w., Warszawa 1985.
- Podhorodecki L., *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1988.
- Podhorodecki L., *Hetman Żółkiewski*, Warszawa 1968.
- Podhorodecki L., *Stanisław Żółkiewski*, [w:] *Stawni hetmani Rzeczypospolitej*, Warszawa 1994, s. 167–240.
- Podhorodecki L., *Wielki hetman Rzeczypospolitej. Opowieść o Stanisławie Żółkiewskim*, Warszawa 1987.
- Posłowie ziemscy koronni 1493–1600*, oprac. W. Uruszczak, I. Kaniewska, M. Ferenc, J. Byliński, Warszawa 2013.
- Potocki W., *Ogród fraszek*, t. 2, wyd. A. Brückner, Lwów 1907.
- Prochaska A., *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Warszawa 1927.
- Prochaska A., *Z dziejów samorządu ziemi chełmskiej*, PH, 1908, t. 6, s. 33–49.
- Samsonowicz H., *Droga awansu majątkowego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Pamiętnik XII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, cz. 2, Katowice 1979, s. 61–73.
- Seredyka J., *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988.
- Sochacka A., *Powiązania lubelskiej i chełmskiej hierarchii urzędniczej w XV wieku*, [w:] *Urzędy państwowe, organy samorządowe oraz ich kancelarie na polsko-ruskim pograniczu kulturowym i etnicznym w okresie od XV do XIX wieku*, red. H. Gmiterek, J. Łosowski, Kraków 2010, s. 17–35.
- Sochacka A., *Ziemia lubelska pomostem w migracji szlachty polskiej na Ruś w późnym średniowieczu*, [w:] *Regimen. Dominium. Societas Nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 223–246
- Sochacka A., *Związki rodzinne szlachty lubelskiej ze szlachtą ziemi chełmskiej w późnym średniowieczu*, [w:] *Narodziny Rzeczypospolitej. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*, t. 1, red. W. Bukowski, T. Jurek, Kraków 2013, s. 497–518.
- Swieżawski A., *Wcielenie ziemi rawskiej, gostyńskiej i bełskiej do Korony 1462*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, 1962, z. 27, s. 35–45.
- Swieżawski A., *Ziemia bełska. Zarys dziejów politycznych do roku 1462*, Częstochowa 1990.
- Szczygieł R., *Etapy lokacji miast nadbużańskich w XVI–XV wieku. Jedna czy dwie lokacje Chełma na prawie niemieckim?*, [w:] *Ojczyzna bliższa i dalsza. Studia historyczne ofiarowane Feliksowi Kirykowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Chrobaczyński, A. Jureczko i M. Śliwa, Kraków 1993, s. 125–130.
- Szczygieł R., *Lokacje miast w Polsce XVI w.*, Lublin 1989.
- Ternes J., *Przyczynki do genealogii Żółkiewskich w XVI w.*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego”, 2012, t. 4, s. 84–95.
- Ternes J., *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.
- Ternes J., *Żółkiewscy z ziemi chełmskiej w drugiej połowie XVI wieku*, [w:] *Żółkiewscy w ziemi chełmskiej*, Żółkiewka 2011, s. 53–64.
- Ternes J., *Żółkiewscy z ziemi chełmskiej w drugiej połowie XVI wieku*, [w:] *Historia Żółtkwi współczesnej Żółkiewki w powiecie krasnostawskim*, red. B. Kielbasa, Żółkiewka 2013, s. 59–69.
- Tomkiewicz W., *Zasięg kolonizacji polskiej na ziemiach ruskich*, „Przegląd Powszechny”, 1933, t. 197, nr 589, s. 32–57.
- Urwanowicz J., *Od towarzysza obrony potocznej do kasztelana halickiego. Pierwszy etap kariery Stanisława Żółkiewskiego (1520–1580)*, [w:] *Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, nuntia vetustatis. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Włodzimierzowi Kaczorowskiemu*, red. E. Kozerska, M. Maciejewski, P. Stec, Opole 2015, s. 183–198.
- Urwanowicz J., *Stanisław Żółkiewski w życiu publicznym: wybory-zachowania-poglądy*, „Barok.

Historia–Literatura–Sztuka”, 2011, R. 18, nr 1(35), s. 223–235.

Urwanowicz J., *Śmierć Stanisława Żółkiewskiego 6/7 października 1620 r. legenda a rzeczywistość*, [w:] *Mare Integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, t. 11, „Śmierć w dziejach człowieka”. *Nowożytność*, red. M. Franz, K. Kościelniak, Z. Pilarczyk, Toruń 2016, s. 71–84.

Urwanowicz J., *Żółkiewscy w trzecim bezkrólewiu (1586–1588)*, [w:] *Wokół wolnych elekcji w państwie polsko-litewskim XVI–XVIII wieku. O znaczeniu idei wyboru – między prawami a obowiązkami*, red. M. Markiewicz, D. Rolnik, F. Wolański, Katowice 2016, s. 180–199.

Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.

Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. H. Gąsiorowski, Kórnik 1992.

Urzednicy województwa kijowskiego i czernichowskiego XV–XVIII wieku. Spisy, oprac. E. Janas i W. Kłaczewski, Kórnik 2002.

Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy, oprac. K. Przyboś, Wrocław 1987.

Wierzbicki L. A., *Senatorowie koronni na sejmach Rzeczypospolitej*, Warszawa 2017.

Witusik A. A., *Starosta hrubieszowski Jan Żółkiewski*, [w:] A. A. Witusik, *Z raptularza historyka*, Lublin 1982, s. 85–88

Witusik A. A., *Uczeń Jana Zamoyskiego*, [w:] A. A. Witusik, *O Zamoyskich, Zamościu i Akademii Zamojskiej*, Lublin 1978, s. 83–88.

Witusik A. A., *Wierny ojczyźnie i królowi do ostatka*, [w:] A. A. Witusik, *Z raptularza historyka...*, s. 133–140.

Wyczański A., *Polska w Europie XVI stulecia*, Poznań 1999.

Wyczański A., *Szlachta polska XVI wieku*, Warszawa 2001.

